

Farkas Judit

**„Mindenki, aki idejön,
meg akarja változtatni a falut.”
Migráció, közösség és vidékfejlesztés
egy tolnai faluban¹**

Kivonat

*Tanulmányomban egy magyarországi aprófalu mutatok be, amelynek története leírható migrációk soraként, ugyanakkor egy jómódú, polgárosult falu tündökléseként és hanyatlásaként is. Kisfalu magyar lakossága az 1700-as évekre megcsappant, ezért 1720–1721-ben németeket telepítettek be. Ezután a falu gyors fejlődésnek indult, és a környék legkorábban polgárosult falujává lett. A 2. világháború után itt is megtörtént a német nemzetiségű lakosság erőszakos kitelepítése, helyükre Felvidékről, de főleg Békésből érkeztek új telepesek. A falu a 20. század végére rohamos hanyatlásnak indult mind demográfiai, mind gazdasági értelemben, jelenleg egy zsákfalu jellemző tulajdonságai-
val bír, lakosságának egy része a gazdasági és társadalmi depriváció jegeit mutatja.*

*Új betelepédesi hullám az 1990-es években indult meg, az első ilyen hullámot a várostól való elidegenedés és a vidéki életre vágyódás nosztalgiaja motiválta. A 2000-es években beköltözött pár ökológusokkal foglalkozó család, néhány külföldi, és ekkor alakult meg a hazai ökofalu-
mozgalomba tartozó fiatalok közössége is, akik aztán több beköltözőt vonzottak maguk után. A 2010-es évektől további újabb, sokszínű motivációval bíró családok költöztek a településre.*

A városból falura költözőkkel foglalkozó szakirodalom számára nem ismeretlen, hogy a városi kiköltözők egy markáns csoportja a közösségi élet vágyával érkezik a vidéki településekre, és ennek megfelelően aktív közösségteremtő tevékenységbe kezd. Gyakori, hogy értékrendjükben erőteljesen van jelen a premodern értékek és az autenticitás iránti igény, amely a közösségi élet retraditionalizálásában és a hagyományok újraértelmezésében is megmutatkozik. Kisfaluban is igaz, hogy mivel a közösségi és civil élet irányítóivá elsősorban a beköltözők válnak, az ő igényeik és értékválasztásuk nagyban meghatározza a helyi közösségi és kulturális életet. Így válik egyre hangsúlyosabbá a természetvédelem, a hagyományokra építő kulturális tevékenységek, az ökológusok, és így alakul át a lokális identitás.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy miként hatott a migráció Kisfalu társadalmi struktúrájára, társadalmi és gazdasági életére; milyen vidékelképzelések és ehhez kapcsolódó ideológiák működnek a faluban, és ezek miként hatnak a fejlesztési törekvésekre és a falu életére.

Kulcsszavak: város–falu-migráció, aprófalu, településfejlesztés, ökológiai életreform, versengő ideológiák

¹ Köszönöm a kisfaluiaknak, hogy segítették kutatásomat. Köszönöm továbbá a szakmai lektoroknak, hogy értékes megjegyzéseikkel hozzájárultak tanulmányom végső formába öntéséhez.

Abstract. 'Everybody Who Comes Here Wants to Change the Village' Migration, Community and Settlement Development in a Village in Hungary

In this paper we present the case of Kiszfalu, a cul-de-sac village in Hungary the history of which can be presented as series of migrations, and as a glory and decline of a well-off village.

The number of Hungarian inhabitants of this village had dropped by the 1700's, therefore German people ('schwaben') were settled here in 1720–21. Then Kiszfalu started to develop rapidly, and by the 20th century, with its 3000 inhabitants, it was the most embourgeoised settlement of the area. After the Second World War residents from the German ethnic group were deported and new settlers came from Békés county (Eastern part of Hungary) and from Felvidék (a part of Slovakia inhabited by Hungarians). By the end of the 20th century Kiszfalu had declined both demographically and economically. Currently, a part of its inhabitants live in economic and social deprivation – as it is typical to Hungarian cul-de-sac villages.

New settlers started to move in during the 1990s. Alienation from urban life and nostalgic desire for rural life motivated the first wave of newcomers who were mostly families with many children. In the 2000s some families engaged in organic farming and some foreigners (English, Dutch) also settled in the village. In this decade an eco-community was also established, which participates in the Hungarian ecovillage movement, and attracted many other eco-conscious settlers to Kiszfalu. From the 2010s further families with diverse motivations moved here.

The scientific literature of urban-rural migration is very well acquainted with the phenomenon of groups of urban migrants arriving to rural settlements with the desire of 'real' community life and accordingly starting an active community-building activity. Commonly, premodern values and a demand for authenticity are present among their values, which also manifests in the re-traditionalisation of community life and in the re-interpretation of tradition. It is also true for Kiszfalu that newcomers manage the civil life of the village, therefore their demands, taste and values significantly determine local communal and cultural life, and thus transform local identity.

In this paper we examine how migration affects the social structure, as well as the social and economic life of Kiszfalu; what kind of countryside images and related ideologies work in the village; and how these images effect the development efforts and the life of the village.

Keywords: urban-rural migration, small villages, local development, ecological lifestyle reform, competing ideologies

BEVEZETÉS, MÓDSZERTAN

Tanulmányom egy magyarországi aprófaluról, Kiszfaluról² szól, aminek 20–21. századi története leírható migrációk soraként, ugyanakkor egy jómódú, polgárosult falu tündökléseként és hanyatlásaként is. Azt kívánom vizsgálni, hogy miként zajlik Kiszfaluban a jövőtervezés; hogyan képzelik el a lakosok a falu fejlesztését; milyen csoportok kerülnek előtérbe ennek során, kinek a hangja hallatszik, és ki marad néma ebben a folyamatban; miként működik a társadalmi rész-

2 A tanulmányban álnevet használok a falu megnevezésekor.

vétel és a tudáshasználat; hogyan alakul a fejlesztési tervek versengése; és milyen vidékelképze-
lések és milyen ideológiák húzódnak meg ezen elképzelések mögött.

2008 óta végzek kulturális antropológiai kutatást a magyarországi ökofalvakban, és Kisfaluba is így kerültem: a magyar ökofalu-mozgalom egyik szereplője az itt letelepedett, ökológiai elvek mentén élő közösség. Az évek során kapcsolataim és kutatói kérdéseim túlléptek e közösség határain, ennek egyik eredménye ez a tanulmány.

Kutatásom során a kulturális antropológiában bevett kvalitatív módszerekkel dolgoztam: anyagomat részt vevő megfigyeléssel és félig strukturált interjúkkal gyűjtöttem, a formális interjúk mellett pedig informális beszélgetéseket is folytattam a témáról. 2009 óta folytatok kutatást a településen, kezdetben leginkább az ökoközösség volt fő terepem, majd vizsgálatom fókuszát kiterjesztettem az egész településre. Nem vagyok a közösség tagja, de szakmám módszertani elvárásainak megfelelően terepmunkám során helyi családoknál laktam, részt vettem az ő és a falu mindennapi életében és ünnepein egyaránt. Amikor nem tartózkodom a faluban, skype-on, telefonon, e-mailben és Facebookon tartom velük a kapcsolatot.

KISFALU

A következőkben röviden bemutatom a falu történelmének néhány, témánkból releváns pontját és a faluban a közelmúltban, illetve a jelenben zajló gazdasági-társadalmi folyamatokat.

A település honfoglalás óta kontinuus magyar lakosságának száma az 1700-as évek elejére alaposan lecsökkent, ezért (valószínűleg 1720–1721-ben) református vallású hesseni németeket telepítettek a faluba. Ennek hatására megindult a falu újabb fellendülése: a 19. század elejére a református hívek kinőtték a régi templomot, ezért új templomot építettek – pontosabban a meglévő Árpád-kori templomhoz építettek egy újabb épületet, így jött létre a falu jellegzetes, kéttornyú református temploma.³ Élénk társadalmi és gazdasági élet jellemezte a települést. 1806-ban gimnáziumot alapítottak (ami 6 év működés után egy közeli városba került), a környékbeli falvak közül itt volt először közvilágítás, a falu közepén szálloda működött bálteremmel, ahol az ifjúság tánctanár segítségével sajátította el a korabeli táncokat (ehhez lásd Velki 2003). A falu korán polgárosult lakossága olvasókörokkben művelte magát, és klubokban élte társasági életét. Kisfalu jellegzetes népi építészetét is a németiség alakította ki (és egy 1990-es évekbeli felújítási program őrizte meg), az utcafronton látható halottkiadó ajtóik máig a falu látványosságai közé tartoznak. A falu a 19. század végére a környék leggazdagabb településévé vált, lélekszáma ekkorra elérte a 3500 főt. Erre a dicső múltra, aktív közművelődésre és közösségi életre gyakran hivatkoznak a falu jelenlegi lakosai, amikor közösségszervező tevékenységüket indokolják.

A fejlődést a gazdasági világválság rekesztette meg, de már korábban, a 20. század első éveitől jellemző volt, hogy egyre többen az amerikai kontinensen kerestek megélhetést, és sokan közülük le is telepedtek ott. A 2. világháború harcai elkerülték a falut, nem úgy a németek ezt

3 A református németiség mellett katolikus magyarság is élt a településen, ennek emlékét őrzi a falu két parókiájának helyi megnevezése – német parókia, magyar parókia – is.

követő erőszakos kitelepítése. A helyükre főleg békésiek költöztek be, akik akkoriban egy közeli csatorna mederbóvítási munkálatain dolgoztak kubikusként. Mellettük, kisebb számban, felvidéki magyarok költöztek a faluba. Mindez a *ki a helyi* kérdés miatt kifejezetten érdekes helyzet, hiszen a helyi „őslakos” családok is alig 50–60 éve élnek itt (eltekintve a minimális létszámú, főleg idős német nemzetiségű lakostól). A későbbiekben ezzel a kérdéssel részletesebben is foglalkozunk.

Kisfalu a 20. század második felében az aprófalvak szokásos magyarországi történetét járta be: 1970-ben megszűnt az önálló helyi tanács, a hivatalt a közeli városba költöztették. 1971-től már nem lehetett építési engedélyt kapni, ezért a fiatalok elhagyták a települést, és a környező városokban vagy még távolabb próbáltak szerencsét. Gyakori volt, hogy az itt lebontott házakból vitték el és építették be az elszállítható építőanyagot az új házaikba.⁴ (Ugyanakkor – a polgármesterasszony szerint – éppen az építkezések leállításának köszönhető a falu érintetlensége is, például az, hogy nincsenek kockaházak, hanem megmaradt a népi építészet.) 1973-ban aztán megszűnt az általános iskola felső tagozata is, a gyerekeket a szomszédos városba helyezték. A rendszerváltás után, a téészek és más, jelentős munkaerőt befogadó környékbeli vagy helyi munkahelyek megszűnésével Kisfalu végleges hanyatlása és elnéptelenedése elkerülhetetlennek látszott. Azok, akik nem tudtak elköltözni, és nem találtak a közelben munkát, csapdaként élik meg a faluban létet, és egyfajta tehetetlenséggel, deprimáltsággal reagáltak a helyzetre. Miközben a falu fejlesztési törekvéseinek központi kérdése a munkahelyteremtés, addig sokan úgy vélekednek, hogy a munka nélkül lévők „nem akarnak dolgozni”, „már nem is tudnak dolgozni”, „nem hajlandók dolgozni, de irigylik azt, aki jut valamire”.

A munkába járók egy része a környékbeli városokba ingázik naponta, más részük az ország távolabbi részén vagy külföldön talált magának munkát, ők sokkal ritkábban járnak haza. Helyben főként mezőgazdaságban dolgoznak az emberek, és/vagy alkalmi munkákat vállalnak. Emellett az önkormányzati hivatal, az óvoda és az iskola jelent néhány fő számára munkahelyet. A fő „foglalkoztató” azonban a közmunkaprogram.

A 2015. január 1-i KSH-adatok szerint a falu területe 3670 hektár, a lakások száma 227, lakossága pedig ekkor 417 fő volt. Jelenleg 80 fő regisztrált munkanélküli van a településen, az önkormányzat 54 közmunkást alkalmaz két programban, a mezőgazdasági és az úgynevezett helyi sajátossági programban. Az előbbi keretében dolgozók az önkormányzat földjén zöldséget és gyümölcsöt termelnek, palántát nevelnek. A termést az önkormányzati savanyító és a helyi konyha használja fel (ami az óvoda, az iskola és egy közeli idősotthon számára főz), illetve a helyi piacon értékesítik. A helyi sajátossági programban foglalkoztatottak a falu közterületeit, a temetőt stb. tartják rendben. Ezekén felül, a Nemzeti Művelődési Intézettel kötött partnerszerződés keretében két olyan közfoglalkoztatottja is van a falunak, akiknek feladata a kulturális és közösségi élet szervezése. Jelenleg (2016) ezt a feladatot két beköltöző asszony látja el, egyikük immáron negyedik éve.

A település egy közeli város Közös Önkormányzati Hivatalához tartozik, annak egyik kirendeltsége, ötfős testülettel. A jelenlegi polgármester első ciklusát tölti, a faluja iránt mélyen elkötelezett vezető, aki korábban több mint két évtizedig az Önkormányzati Hivatal munkatársa

4 Az aprófalvak hasonló sorsához lásd többek között Farkas 2009, Kovács–Váradi 2013, Váradi 2013.

volt. Családja a „régí németek” egyike, azon keveseké, akik elkerülték a kitelepítést, és aki részben még tartja a német hagyományokat (tud németül, ismeri és főzi a német ételeket, stb.). A faluban egyébként egyre kevesebb a német nemzetiségű lakos, a fiatalok elköltöztek, az idősök pedig elfogynak, ma már alig néhányan (10-11) vannak. A falunak van óvodája, ahol reménykeltően növekszik az óvodások száma (jelenleg 25), az általános iskola azonban csak alsó tagozattal működik, 2016 őszétől 20 fővel, és évek óta a fejük felett lebeg a bezárás fenyegetése (ezért is ad bizakodásra okot az óvodások növekvő száma). A településen egy bolt található, az ilyen kicsi településeken szokásos rövid nyitvatartással és kínálattal. Ugyanakkor rendszeresen járnak közvetlen értékesítést végző, azaz élelmiszert autóból kínáló szolgáltatók (kenyér, mirelit termékek, édességek stb.). Kocsma, cukrászda, kávézó nincs a faluban. Állandó postahivatal sincs, helyette naponta postásautó jár. Gyógyszertára és saját orvosa szintén nincs a falunak, hetente kétszer érkezik a szomszédos városból egy orvos. A tömegközlekedés meglehetősen gyér (hétköznapokon napi öt járat indul a faluból, hétvégén három) és – tapasztalataim szerint – kihasználatlan. A már említett kéttornyú református templom mellett katolikus templom is áll Kisfaluban. Emellett művelődési ház és helytörténeti gyűjtemény is található a településen, illetve a falu központjában lévő ún. kék ház (hajdani tejszarnok, nevét a színéről kapta) is helyet ad a közösségi rendezvényeknek. A faluban több civil szerveződés is van (Falugyűlés, Polgárőr Egyesület, Nyugdíjas Klub) és számtalan bejegyzés nélküli kör, klub, foglalkozás működik (vagy működött, a résztvevők aktivitásának függvényében): női kör, fonó, baba-mama klub, komatálkőr, kerámiafoglalkozás, baranta, angol nyelvklub, kézművestábor, hastáncanfolyam, drámacsoport, filmklub, gyógynövénytanfolyam, íjászkör, lovaglófoglalkozás, Biblia-kör, ima-kör, meseolvasó-alkalmak, kalákakör, sakk-, társasjátékkör, énekkar, zenekar, fociedzés, Pajtaszínház,⁵ tündérkommandó⁶ stb. Gyakran hívnak előadót a legváltozatosabb témákban, a falu-fejlesztéstől az otthon szülésen át a misszionárius-útibeszámolóig.

A falu tehát jelenleg egy zsákfalú jellemző tulajdonságaival bír, lakosságának egy része a gazdasági és társadalmi depriváció jegyeit mutatja. Másfelől azonban jelentős a városi középosztálybeli beköltözők száma, akiknek jó része szeretné a falut felvirágoztatni, és ezért tenni is hajlandó.

5 A Pajtaszínház mintaprogramot az Emberi Erőforrások Minisztériumának támogatásával a Nemzeti Művelődési Intézet a Magyar Teátrumi Társasággal közösen indította el, célja az amatőr színjátszás támogatása, ezen keresztül a helyi társadalom erősítése, lásd: <http://www.nmi.hu/hu/Hirek/Elindult-a-Pajtaszinhaz-mintaprogram>. A program 2015-ben indult, és Kisfalú is egyike a 24 falunak, aki részt vett benne. A program egy hivatásos rendezőt biztosít minden pajtaszínházi társulatnak. A díszleteket egy itt élő bábmester készítette. A kislelűiek a darabot is maguk írták, közösen, méghozzá saját életükről: az előadás finom iróniával viszonyul a helyi-beköltöző viszonyhoz, a falusi szokásokhoz és a városiak vidéknosztalgijához, és megrendítően szépen tisztelg a német elődök előtt.

6 A tündérkommandó egyfajta baba-mama klub, amelyet a kisgyermekes családoknál tartanak, és aki-nél tartják, annak a családnak az aktuális házimunkában is segítenek.

„ITT MINDENKI GYÜTTMENT.” MIGRÁCIÓ ÉS FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEK

Az alábbiakban áttekintem az aprófalvak gazdasági megújulásának – a szakirodalom által számon tartott – lehetőségeit, az endogén fejlesztési stratégiák főbb pontjait, és mindezek esélyeit a vizsgált településen.

Kisfalu 20–21. századi története leginkább migrációk soraként írható le. A magyarok, de főleg német nemzetiségiek által lakott jómódú, polgárosult falu lakossága az 1940-50-es évek ki- és betelepítési folyamatainak következtében szinte teljesen kicserélődött. A második beköltöző hullámmal érkezőket (1980–90-es évek) a várostól való elidegenedés és a vidéki életre vágyódás nosztalgiaja motiválta. Ekkoriban költözött ide egy református lelkészasszony, aki a falu életét nagyban meghatározta, és bizonyos értelemben még ma is, halála után is befolyással van rá. A legmarkánsabb vonalat ebben a beköltöző hullámban az úgynevezett nagycsaládok (vagy nagycsaládot tervezők, ma 5-9 gyermekkel) képviselik/képviselték (van olyan család, amelyik azóta már elköltözött). A 2000-es években – egymástól függetlenül – beköltözött néhány ökológia foglalkozó család, illetve házat vásárolt és évente pár hetet itt tölt néhány külföldi (három holland család és egy angol férfi). Ugyanekkor, a 2000-es évek második felében alakult meg a hazai ökofalu-mozgalomba tartozó, teljes életmódváltást tervező fiatalok közössége, akik aztán maguk is több beköltözőt vonzottak ide. A 2010-es évektől pedig további újabb, sokszínű motivációval bíró családok költöztek a településre, főleg a lelkészasszony, a vidéknosztalgia⁷ vagy az ökoközösség miatt. Jellemző emellett a kisfalui leszármazottak visszaköltözése, Magyarországról, Németországból vagy a világ más tájáról egyaránt. Többségük csak házat vesz, és évente néhány hetet tölt itt, de akadnak olyanok is, akik le is telepedtek vagy tervezik a letelepedést. Elmondható tehát, hogy vannak, akik egymástól függetlenül, egyénileg érkeznek ide, és vannak, akik egy csoport vonzására költöznek a faluba. A polgármester közlése szerint jelenleg a lakoságnak körülbelül negyven százaléka beköltöző, olyan, aki az 1980–90-es évektől költözött ide. Ebbe az arányba a fent említettek mellett beleérti a beházasodókat is.

A magyarországi aprófalvakkal foglalkozó szakirodalom két domináns tendenciát lát e falvak jövőjét tekintve (lásd például Kovács–Váradi 2013, Váradi 2008): az egyik tendencia az aprófalvak kiürüléséhez vezet, aminek oka, hogy lakóik szükségletei és igényei túlmutatnak e települések adta lehetőségeken, és ez e települések elhagyására motiválja őket. A másik tendencia éppen ellenkezőleg, egy sajátos bevándorlást és újjáéledést mutat, melynek során olyan egyének és csoportok jelennek meg, akik és amelyek „állandó vagy időszakos jelleggel vágnak az aprófalvak által kínált természetközeli, környezetbarát, nyugalmasabb, családiasabb, a világ nyüzsgésétől távoli életformára, illetve olyan közegre, amelyet a saját világuknak, értékeiknek, kulturális igényeiknek megfelelően formálhatnak” (G. Fekete 2013: 352).⁸ Ez az igény a modernítésre és a globalizációra, az általuk generált társadalmi és környezeti kihívásokra adott válaszként is értelmezhető, amelynek következtében megváltoznak az emberi szükségletek és en-

7 A vidéknosztalgiához, annak jelenkori működéséhez lásd Csurgó Bernadett tanulmányát, Csurgó 2014.

8 Az egyik legkorábbi és azóta is inspiráló hazai kutatás a témában a Káli-medencében folytatott kutatás, lásd Fejős–Szijártó 2002.

nek nyomán a területpreferenciákat befolyásoló motivációk is. Így egyre fontosabb lesz a fizikai biztonság, az egészséges, biztonságos lakóhely és élelmiszerek iránti igény, és kialakulnak a speciális igényekkel rendelkezők csoportjai, akik már lakóhelyválasztásukban is előtérbe helyezik ezen igényeiket (G. Fekete 2013: 352–354). Az aprófalvak kitűnően megfelehetnek mindennek, de csak akkor vonzhatnak valóban új lakókat, ha ott a többi meghatározó szükséglet is (fizikai és anyagi biztonság, szolgáltatások elérhetősége, társadalmi kötődés, önkifejezés) is kiélégíthető (G. Fekete 2013: 352).

Kisfalu esetében, az ideköltözés motivációit vizsgálva,⁹ azt találtam, hogy valóban jelentős volt a fentiek vonzereje a beköltözők számára. Az egészséges, tiszta környezet, a természet és a falu szépsége mellett a fizikai biztonságot szinte mindenki megemlíti: az, hogy (a kisebb lopásoktól eltekintve) nem jellemző a bűnözés, hogy a gyerekeket egyedül is ki lehet engedni az utcára, mert sem rossz-szándékú emberek, sem a forgalom nem fenyegeti őket – mindez elsődleges szempont. Az anyagi biztonság már sokkal kevésbé jellemző, de a beköltözők jó része több lábon állva biztosítja megélhetését, illetve a visszafogott fogyasztás mellett teszi le voksát. Ugyanakkor az elköltözések egyik oka éppen a megélhetés nehézsége, tehát aki végképp nem boldogul, továbbáll. A szolgáltatások elérhetősége is komoly dilemmát okoz, mert ugyan a tömegkommunikáció eszközei (világháló, telefonhálózatok, tévécsatornák) elérhetők a faluban, ezzel szemben a többi olyan fontos szolgáltatás, mint például az orvos vagy az iskola, ahogyan láttuk, csak nehézkesen, felemásan érhető el (hetente kétszer kijáró orvos, felső tagozat hiánya stb.). Vizsgálataim azt mutatják, hogy a Kisfaluba költözés során a fentiek fontos szerepet kapnak a mérlegelésben, de legalább ilyen fontos, ha nem fontosabb a társadalmi kötődés és önkifejezés igénye és motivációja. Az ökoközösség „jó közösség” híre kiváltképp sok embert vonzott ide, de a falu aktív társadalmi élete egyébként is kifejezetten fontos vonzerő.¹⁰

A falu első „felfedezése” a már említett református lelkészasszonyhoz köthető, aki 1993-ban költözött a faluba, alapvetően lelkésznek, de nagyon hamar túllépett ezen a szerepén, és erőteljes fejlesztési kísérletbe fogott. Kitűnő pályázóként komoly eredményeket tudott elérni, pályázati források felhasználásával teleházat nyitott, varrodát működtetett, gyümölcsöst telepített, gyümölcsfeldolgozó (aszalás) létrehozásába kezdett, helyi piacot szervezett, felújította a református templomot. Leglátványosabb eredménye talán a Sapard-pályázat elnyerése 2005-ben, amelynek segítségével, az önkormányzattal közösen házfelújítási-rekonstrukciós munkálatok zajlottak a faluban a német népi építészet jegyeinek megőrzésére: 82 homlokzatot újítottak fel, amelyek ma is régi szépségükben állnak, és Kisfalu egyik fő vonzerejét adják. A lelkészasszony-

9 22 beköltözővel (18 és 55 év közötti férfakkal és nőekkel) készítettem félig strukturált interjúkat kifejezetten ebben a témában, a következő kérdésekre fókuszálva: hogyan kerültek ide, miért választották éppen ezt a települést, és hogyan élnek most itt. Sokakkal pedig informális beszélgetéseket folytattam ugyanezekről a kérdésekről.

10 Az ideköltözés motivációt vizsgáltam egy megjelenés alatt álló tanulmányomban (Farkas 2016). Ezek egyik része a település sajátossága: fekvése, zsákfalujellege, a táj szépsége, gyönyörű faluképe, sajátos építészete, ökológiai gazdálkodásra alkalmassága, gyermeknevelésre kitűnően megfelel, jó az iskolája, stb. Ugyanakkor sokan említik a személyes kötődést, azt, hogy valaki vagy valakik miatt költözött ide. A vidékre költözés hasonló típusainak vizsgálatához lásd többek között Járosi 2007, Szijártó 2008, Virág 2007, Csizmady–Csurgó 2012.

nak tevékenységével kettős célja volt: egyfelől munkát adni a helyieknek, másfelől a közösségi életet aktivizálni. A végső cél pedig mindezekkel a falu megmentése volt a kihalástól. Ennek egyik részeként fiatal betelepülőket hívott ide, és valóban – ahogyan már említettem – több sokgyermekes család éppen az ő (karizmatikus) hatására költözött a településre.¹¹ A róla való visszaemlékezések visszatérő eleme, hogy nagy hatású, innovátor személyiség volt, hatékony volt a pályázati forrásokat elnyerésében, de a projektek végigviteléhez már nem volt sem türelme, sem elég segítsége. Az általa létrehozott projektek nem bizonyultak hosszú életűnek, legtöbbször ma csak nyomai és romjai találhatók meg – ami intő példaként szolgál a jelenlegi fejlesztési törekvésekben.¹²

Az utóbbi időkben azonban az újabb beköltözőkkel, új szereplőkkel újabb lendületet kaptak a falu megmentésére, közösségi életének fejlesztésére irányuló törekvések.

A vidékfejlesztéssel foglalkozó szakirodalomból közismert (lásd többek között Csurgó–Szatmári 2014), hogy az európai vidékfejlesztési rendszer a területi egyenlőtlenségek felszámolásának fő eszközének a helyi gazdasági, társadalmi és kulturális erőforrások feltárását és felhasználását tekinti, aminek következtében a magyar vidékfejlesztésben is nagy hangsúlyt kapnak a helyi erőforrások felhasználására és értékke tételére alapuló fejlesztési stratégiák. Az exogén (modernizációs, külső erőforrásokon alapuló) fejlesztési politikát az 1990-es években felváltó endogén vidékfejlesztés a helyi természeti és társadalmi erőforrásokra épít (lásd legfőképpen Christopher Ray kultúra-gazdaság elméletét, Ray 1998, továbbá: Csurgó–Megyesi 2015, Csurgó–Szatmári 2014, Lowe–Murdoch–Ward 1995, Ploegvan der–Renting 2000). Ilyen erőforrás a helyi kultúra, annak speciálisan az adott helyre jellemző elemei, mint például a hagyományos ételek, a helyi nyelvjárás, a folklór, a helyi művészetek és a kézművesipar, a történelmi múlt, és a természeti környezet (Ray 1998). A fejlesztésben legalább ennyire fontos a helyi identitás, ami „kulcsfontosságú az adott vidéki terület külső megjelenítésében, promóciójában és a helyi közösségfejlesztésben egyaránt” (Csurgó–Szatmári 2014: 34). Ez a fejlesztési modell tehát úgy tekint a kultúrára, mint a fejlődés/fejlesztés és a lokális gazdaság kulcselemére, amely lehetőséget teremt az adott település számára, hogy befolyással legyen saját társadalmi és gazdasági fejlődésére (Ray 1998: 3., idézi Csurgó–Megyesi 2015: 170). A vidékfejlesztési modellek ez irányú változása pedig azt eredményezi, hogy a különböző kulturális régiók valamint az egyes települések széles körű önpromóciója és a lokális identitás újraértelmezése egyre fontosabbá válik a magyar vidéki településeken, ami hatással van a helyi közösségek szerveződésére és a lokális identitás formálódására is (lásd többek között Csurgó–Szatmári 2014: 33).

Az aprófalvak gazdasági megújulásának – a szakirodalom által számon tartott – lehetőségei/esélyei (lásd G. Fekete 2013) Kisfaluban is adóttak, és számos közülük itt is fellelhető/fellelhető volt.

Ilyen például a falu erényei között emlegetett csend, nyugalom és viszonylagos elszigeteltség, ami alkalmassá teszi művészeti és egyéb alkotótevékenységekre, illetve spirituális elvonulásra.

11 Aprófalvas térségek vidékfejlesztéséről, életútjukról, motivációikról szól Glózer Rita kitűnő tanulmánya, lásd Glózer 2013.

12 Egy jövőtervező találkozón, az újabb és újabb ötletek sorolásakor valaki megjegyezte, hogy minek új dolgokat kitalálni, ha a falu a korábbiakat sem tudta befogadni és végigvinni, és mi lesz akkor, ha az új projekteknek is ugyanaz lesz a sorsa, mint az előzőeknek.

1998-tól évekig működött egy művésztelep, amelynek vezetője éppen az említett vonzerőket hangsúlyozta hirdetéseiben. Egy újabb (2011) beköltöző fiatalasszony saját kerámiaműhelyében és az iskolában is tart foglalkozásokat, és emellett nyári táborokat vagy hosszabb tanfolyamokat is tart. Ugyancsak 2011-ben költözött ide az a fiatal pár, akik zenés-meditációs tábort tartottak a faluban. Az ökoközösség pedig kertészeti tanfolyamokat és táborokat tart, ahol az általuk művelt speciális ökogaárdálkodás formarendszerét, a magfogás, palántázás, különleges növények termesztését vagy a gyümölcészet fogásait lehet elsajátítani. A táborok elsősorban külsősöket vonzanak, bár alkalmanként itt élők is részt vesznek rajta.

Az ipari szennyezéstől mentes területek, a tiszta víz és más természeti erőforrások jelenthetik a másik lehetséges alternatívát az aprófalvak számára. A vidékfejlesztő gondolkodás egyik ága nem fogad el másik megélhetési stratégiát vidéken, csak a mezőgazdaságot (lásd Megyesi 2007: 34). Ez a gondolat részben Kisfaluban is megjelenik, de egyfelől nem zárja ki a helyi termékekre és a település természeti adottságaira építő szelíd turizmust, másfelől a mezőgazdaság alatt is elsősorban a szelíd mezőgaárdálkodási módot preferálja. Az organikus, tájba illeszkedő gaárdálkodás, a megújuló energiaforrások, a hagyományos termelési módok és a kézműves technológiák használata egy olyan megélhetési lehetőség, a helyben előállított alapanyagokból családi vagy kisüzemi feldolgozással készített termék olyan hozzáadott értéket képvisel, amelynek egyre növekvő piaca van. Ahogyan korábban már láttuk, az önkormányzat a saját földjeit a közmunkaprogram keretében műveli meg, és az ott megtermelt zöldséget és gyümölcsöt – frissen vagy tartósítva – elsősorban helyben értékesíti, de termékeiket időnként elviszik környékbeli helyitemék-bemutatókra is. Emellett nem véletlen, hogy Kisfaluban több biogaárdálkodással, biotermékekkel foglalkozó család él (zöldség, gyümölcs kecskesajt), és az sem, hogy a hazai ökofalu-mozgalom egyik közössége itt telepedett le. Ez utóbbiak számára kifejezett vonzerőt jelentett, hogy a település általuk preferált részén a házakat korábbi lakóik még kevésbé modernizálták, ami nagyszerűen megfelelt az ökológiai elveknek, a terület pedig alkalmas volt az ökogaárdálkodásra. A telkek végében található lőszfalban százéves pincék, tárolóhelyiségek, sőt kemencék bújnak meg, a telkek pedig a magas partra (helyi megnevezéssel: hostel) is felhúzódnak, illetve a magas parton időnként további földterületet lehetett viszonylag olcsón vásárolni. A terület további előnye volt számukra, hogy itt kevésbé voltak központi helyen, és – reményeik szerint – háborítatlanabban élhették a többségitől eltérő életmódjukat (lásd Farkas 2016, megjelenés alatt).¹³

13 Ez a fajta vidéki életmód a Keith Halfacree által radikális rurális lokalitásnak (*radical rural locality*) nevezett jelenséghez sorolható. A szerző ezt a következőképpen határozta meg: „The radical rural locality identified revolves around environmentally embedded, decentralised and relatively self-sufficient and self-reliant living patterns” (Halfacree 2007: 132). Az így élők életmódjukkal erőteljes társadalom- és modernitáskritikát fogalmaznak meg, ahogyan ezt máshol már bemutattam, lásd például Farkas 2016.

Halfacree a vidékről való gondolkodás, a vidék jelenkori értelmezésében többféle felfogást lát és sorol. Ilyen például az ún. produktivista vidékkonceptió (*productivist countryside*), amely a vidékhez az élelmiszeripar felől közelít, csupán „élelemgyárként” tekinti azt. A szuperproduktivista megközelítés (*super-productivism*) jellemzője az új típusú agrobiznisz, fő tipikus eszközei a GMO és a biotechnológia. A fogyasztói idill (*consuming idylls*) a vidékhez fogyasztói attitűddel közelít, számára a vidék a pihenéssel, az otthonnal, a városellenességgel és a kontemplációval azonos (lásd többek között

FEJLESZTÉS ÉS VERSENGŐ IDEÁK

Az előző fejezetben áttekintettük a település adottságait, fejlesztési lehetőségeit, és az ezt felhasználó, erre irányuló egyéni kísérleteket. Az alábbiakban bemutatom, hogy jelenleg milyen „jövőtervező” folyamatok zajlanak a faluban, milyen szerepe van ebben a beköltözőknek, és miként jelennek meg a falu jövőjéről való gondolkodásban az általuk képviselt versengő ideák. A szakirodalom által az aprófalvak kapcsán sorolt gazdasági megújulási lehetőségek tehát elvileg itt is adóttak, mégis, a gyakorlat azt mutatja, hogy mindez a falu promóciójához, fellendüléséhez nem feltétlenül elég. Hiszen egyre több település alkalmazza ezen eszközöket, ezért nehéz újat mondani és adni, nehéz megtalálni azt a brandet, ami túl azon, hogy kiemeli a falut a sok hasonló kezdeményezés közül (például a rengeteg fesztivál vagy a sok „helyi savanyúság” közül), még gazdasági potenciállal is bír, és nem utolsósorban a lokális identitás erősödéséhez is hozzájárul.¹⁴

Ahogy korábban már említettem, hasonló tervekkel és célokkal folytatta tevékenységét az 1990-es évek fejlesztéseiben aktív lelkészasszony. Kudarcaival ez a folyamat megállt, de még az ő életében megjelentek olyan egyének, az ökoközösség tagjai, akik – némileg új irányt szabva a folyamatnak – tenni szerettek volna a faluért: „Érezzük, hogy ha már ideköltöttünk, akkor ezért a faluért valamilyen szinten felelősséget kell vállalni.” (J. A. 2010). A felelősségérzet sokakat elvezet a falu jövőjéről (és ezáltal a saját jövőjükéről) való gondolkodásig, és az újabb beköltözők hatására 2014–2015-ben ismét újabb lendületet vett a jövőtervezés.

Ennek során workshopokat tartottak, amelyeken vagy egy-egy kislelkes vezető fel a falu jövőjéről, a fejlesztés lehetőségeiről szóló gondolatait, és erről vitáztak, vagy előadót (közösségfejlesztőt, vidékfejlesztőt, szociális szövetkezet működésében jártas embert stb.) hívtak meg, aki saját tapasztalatairól beszélt az egybegyűlteknél. Más alkalommal ők maguk mentek „tanulmányi kirándulásra” olyan, hasonló adottságú településekre, ahol sikeres közösség- és gazdaságfejlesztés zajlott. Megrendeltek továbbá egy kapcsolatháló-kutatást, amelynek keretében a felkért szakemberek¹⁵ a háztartások közötti kapcsolatok milyenségét, gyengeségét-erősségét mérték fel abból a célból, hogy ezekre a kapcsolatokra építve erősítsék a meggyengült közösségi kohéziót. A lokális identitás építésében nagy jelentőséget tulajdonítanak neki, ezért bekapcsolódtak a Települési Értéktár programba és létrehozták a Települési Értéktár Bizottságot. Az értéktár-program célja a nemzeti értékek listázása,¹⁶ helyi szinten a lokális közösség számára kiemelke-

Halfacree 2001, 2003a, 2003b, 2006, 2007). A radikális ruralizmus (*radical rural spaces* or *radical rural locality*) példaként többek között a low impact development mozgalmakat, a back-to-the-land mozgalmakat, a permakultúrát, a fenntartható erdőgazdálkodást, a helyi termékeket, a bioregionalizmust sorolja (Halfacree 2007).

14 Pusztai Bertalan munkáit érdemes e témában kiemelni, aki a kérdéssel már igen korán, a jelenség magyarországi feltűnésekor elkezdett foglalkozni. Két fontos kutatása a pusztamérgesi és a bajai eset, lásd Pusztai 2003, 2007a, 2007b.

15 A vizsgálatot a Nemzeti Művelődési Intézet szakemberei végezték. A kérdőíveket a faluhoz közvetlen kötődéssel nem bíró kérdezőbiztosok kérdezték le.

16 Részlet az ún. Hungarikum-törvényből: „A Hungarikum törvényben foglaltak szerint a települési önkormányzat települési értéktárát és települési értéktár bizottságot hozhat létre, amelynek feladatai közé tartozik a településen fellelhető nemzeti értékek azonosításának szervezése, a településen fellel-

dően fontosnak tartott értékek megnevezése és listára juttatása.¹⁷ Kisfaluban meglehetősen hosszú lista kerekedett a potenciális értékekből (ami kitűnően jelezte, hogy milyen sok és sokféle értékkel rendelkezik a falu), amelyek közül a bizottság néhányat kiválasztott és felterjesztette. Tevékenységüknek köszönhetően a Kisfalui Települési Értéktárba hivatalosan is bekerült a kéttornyú református templom, az iskola, a különleges régi, helyi fafajták és növénytársulások és a falu központjában található artézi kút.

Látható tehát, hogy sokféle módon igyekeztek és igyekeznek tapasztalatot és információt szerezni a fejlesztés lehetőségeiről. Bár a jövőtervező ülések az utóbbi egy évben megszűntek, a mindennapi életben továbbra is folytatódnak az ez irányú törekvések.

Az azonban hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a jövőtervezés aktív szereplői elsősorban a beköltözőkből kerülnek ki. Ők komoly kulturális tőkével rendelkeznek, sokféle szakmából érkeznek (agrármérnök, építészmérnök, szociális munkás, pedagógus, főiskolai tanár, néprajzkutató, kézműves, informatikus stb.), tehát olyan tudással rendelkeznek, amely tudás fontos lehet a fejlesztési folyamatokban. A falu jövőjének tervezése során azonban jól körvonalazódnak a versengő elképzelések, és belőlük kitűnően felvázolhatók a mögöttük meghúzódó ideológiák.

A városból falura költözőkkel foglalkozó szakirodalom számára nem ismeretlen, hogy a „kiköltözőknek egy markáns csoportja a közösségi élet vágyával érkezik a vidéki településekre, és ennek megfelelően aktív közösségteremtő tevékenységbe kezd. A kiköltözők vidéki közösség iránti vágyában erőteljesen van jelen a premodern értékek és az autenticitás iránti igény, amely a közösségi élet retradicionálisában, a hagyományok újraértelmezésében manifesztálódik” (Csurgó–Szatmári 2014: 36). Kisfaluban is igaz, hogy mivel a közösségi és civil élet irányítóivá elsősorban a beköltözők válnak, az ő igényeik, ízlésük és értékválasztásuk nagyban meghatározza a helyi közösségi és kulturális életet. Így válik egyre hangsúlyosabbá a környezet- és természetvédelem, a hagyományokra építő kulturális tevékenységek, az ökológia, és így alakul át a lokális identitás (Csurgó–Szatmári 2014: 36).

Csakhogy Kisfaluban a beköltözők vidékképe, elképzelése az ideális életről kifejezetten divergáló. Ebből következően elképzeléseik a falu fejlesztésének lehetőségeiről és mikéntjéről szintén nagyon sokfélék.

Ha megnézzük, hogy ki hogyan képzei el a falut tíz év múlva,¹⁸ akkor a következő elképzelések körvonalazódnak: 1.) Munkahelyeket kell idehozni, akár ipari létesítményeket is; ki kell szabadulni a zsákfalulétből, meg kell építeni azt az utat, amely biztosíthatná a közeli Paksra való ingázást; kocsmára és szórakozóhelyekre van szükség, stb. 2.) Meg kell tartani a falu nyugalalmát,

hető nemzeti értékek adatait tartalmazó gyűjtemény létrehozása, valamint azok megyei értéktárba történő megküldése.” Lásd <http://www.hungarikum.hu/hu/telepulesi-es-tajegysegi-ertektar-bizottsagok>.

17 Az egyes listák rendkívül tanulságosak, megmutatják, hogy egy adott lokális közösség mit tart értékesnek a településén. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a lista nem feltétlenül a teljes közösség értékrendjét tükrözi, hanem sokkal inkább a döntéshozókat vagy azokat, akiket ez a kérdés egyáltalán foglalkoztat. A kisfalui bizottság rendszeresen feltette a listát a faluban működő különböző levelezőlistákra, illetve a falu Facebook-oldalaira, annak érdekében, hogy minél többekhez eljusson, és véleményt tudjanak nyilvánítani.

18 A kérdést az ideköltözés motivációit vizsgáló interjúkban, ill. informális beszélgetésekben tettem fel. A kérdés gyakran felmerült továbbá a jövőtervező találkozókra is, amelyeken részt vettem.

csendjét, zsákfalujellegét, és az ezekre alapozott turizmust kell fejleszteni (vadász-, falusi, bakan-csos turizmus stb.); amit a helyi termékekkel, kávézóval, aktív művelődési házzal, bábszínházzal lehet még vonzóbbá tenni. 3.) Meg kell tartani a falu nyugalalmát, csendjét, zsákfalujellegét, és nem kell turizmus sem, hanem sokkal inkább a helyiek igényeit szolgáló, önfenntartó fejlesztésre kell fókuszálni. A művelődési ház, a kávézó a bábszínház stb. szükséges, de ne kifelé hasson, hanem a helyieket szolgálja.

E három példa csak a legjellemzőbb elképzeléseket foglalja össze, természetesen ezek változatos kombinációi is léteznek.

Fentebb láttuk, hogy az endogén vidékfejlesztés nagyban támaszkodik a helyi kultúra értékeire és a lokális társadalom aktivitására, kapacitására. Ahhoz azonban, hogy mindebből gazdasági potenciál, a lakók számára megélhetés, az önkormányzat számára bevétel keletkezzen, úgy tűnik, szükség van egy jól felmutatható vonzerőre, ha úgy tetszik, imázsra – ez a jövőtervező beszélgetéseknek is visszatérő eleme volt.

A fejlesztési törekvések egyik markáns eleme tehát a márka, a brand megtalálása, az a szimbólum, amellyel a falu azonosítani tudná magát, és a falu is könnyen azonosítható lenne. Csak hogy ennek a szimbólumnak a megtalálása komoly nehézségekbe ütközik, méghozzá éppen a faluról, a vidékről való gondolkodás időnként radikálisan eltérő irányvonalai miatt.

Kifejezetten jelentős tényező ebben a múlthoz való viszonyulás: a most itt élőknek (helyieknek és beköltözőknek egyaránt) nincs közös lokális múltja, a falu múltjához pedig ambivalensen állnak. Ily módon a megfelelő, az „igazi” múltból való elképzelések igencsak eltérők, és ez leginkább az utóbbi időben látszik körvonalazódni és szétválni. Kisfalu az 1720-as évekig magyar lakosságú volt, majd a betelepítéseknek köszönhetően a lakosság többsége német nemzetiségű lett. A németek megtanultak magyarul (sőt az itt maradt magyarok is megtanultak németül), beilleszkedtek a magyar társadalomba, de a falu jellegzetesen sváb falu lett. Ez a kultúra az 1940-es évekbeli lakosságcsereinek köszönhetően igen hamar erodálódott, leginkább csak építészeti és tárgyi emlékeiben maradt meg nyomokban, és a létszámában domináns magyar lakosság (csak néhány sváb család tudott elbújni, majd lassan visszaszivárogni) újra „magyarrá”, magyar többségűvé tette a falut. A svábok helyére betelepült békésiek egészen más gazdálkodási szokásokkal és kulturális jegyekkel bírtak, ami – a kritikus vélemények szerint – tönkretette a németek virágzó gazdaságát, és utol sem érte a kultúrájukat.¹⁹

19 Egy, az 1990-es évek elején ideköltöző asszony mesélte, hogy amikor ők a férjével ideköltöztek, még a békési vs sváb ellentét volt az erősebb (hiszen akkor még éltek az érintettek). E kéziratomra reagálva úgy fogalmazott, hogy: „*Talán abban is van valami, hogy az előző turnus lenézett békési népessége mostanra felküzdötte magát, belőlük lett a »mi vagyunk az igazi kisfaluiak« csapata*” (VJ 2016). A kutatásaim legelején azt tapasztaltam, hogy az ökoközösség a helyiek-„gyüttmentek” relációjában leginkább a svábokkal azonosul, illetve úgy érezték, hogy ha valaki számára, akkor talán a régi svábok számára értékelhető pozitívan az ő földdel való kemény munkájuk, az élelemtermeléshez való attitűdjük, az, hogy kézi erővel megművelik a kertjeiket, és megtermelik maguknak az élelmüket.

A „gyüttmentség” történetileg változó és kontextusfüggő kategóriái megérnek egy külön tanulmányt, az etnikai kérdés, a lokalitás, az értelmiségi-nem értelmiségi, az ideológiai kötődés egyaránt fontos szerepet játszik benne, és pillanatról pillanatra újraírja az azonosságok és különbözőségek bonyolult hálóját.

A mai kislelki lakosok egy része fontosnak és értékesnek tartja a német örökséget, igyekszik azt felmutatni.²⁰ Erre szolgál a helytörténeti gyűjtemény, amely egy hajdani német család hagyatékából állt össze (és éppen egy, az 1980-as években beköltöző asszony gyűjtötte össze), vagy a már említett homlokzatfelújító projekt (amely, ahogyan láttuk, szintén egy beköltözőnek volt köszönhető).²¹ A német gyökerekkel rendelkező polgármesterasszony nagyon fontosnak tartja a német örökség megőrzését és továbbadását, így például szeretné megtanítani a jellegzetes helyi sváb ételeket, annak érdekében, hogy azok megőrződjenek az utókornak.²² Ugyanakkor nem is akarja túlságosan erőltetni ezt a hagyományt, inkább a falu igényeit figyeli, aszerint viszonyul a kérdéshez.

Míg tehát helyiek és a beköltözők egy részét foglalkoztatja a sváb örökség, addig mások számára mindez már nem jelent semmit. Vagy éppenséggel kifejezetten elutasítandó: ők azok, akik nem a német örökséget tartják fontosnak, hanem a magyart, és ehhez keresnek legitimációs forrásokat a németek előtt itt élt magyarságban. Ez a vita, ezek a koncepciók időnként akár spirituális szintre is emelkednek, lásd: „a sváb kitartás, munkabírás és előrelátás mint a falu számára hasznos példakép.” Vagy éppen ellenkezőleg: „a német szellem még mindig áthatja a falut, és zsugorivá, bezárkózóvá teszi az embereket, ezért nem megy a falu semmire.”, Sőt: „a falut ellepik a sváb és kozmopolita erők.” „A már a németek előtt is itt élő magyarság szelleme a jelentősebb, a magyar ősök szellemének erősítésével lehet a falut pozitív pályára állítani.” Ezek a múltelköteleződési alternatívák olyan egyszerű dolgokban is tetten érhetőek, mint a kézimunkázás: van, aki fontosnak tartja a sváb tradíció őrzését, ezért gyűjti a textíliákat, és tanítja a jellegzetes sváb viselet, a tutyi kötését, és van, aki a sváb viselet elemeit újragondolja, és ma is viselhetővé alakítja. Mások viszont sokkal inkább a magyaros hagyományörző viseletet tartják fontosnak.

Az „igazi” múlt körüli viták a levelezőlistákon, a faluhoz kötődő közösségi oldalakon és a falu rendezvényein is megnyilvánulnak. Erre nagyszerű példa a 2015. évi falunap, amelyet akkor először Huszár Péter emlékére rendeztek meg. Huszár Péter szabadította fel a török alól a környéket, és cserébe 1585-ben megkapta – többek között – Kisfalut is. A település szimbólumának tudatos keresése során nem csak tárgyak, kulturális elemek, hanem történelmi személyiségek is felkerültek a lehetséges listára, így került előtérbe a hős törökverő. A 2015. évi falunap erre a szereplőre és a törökverés tematikájára szerveződött meg. A szokásos falunapi események mellett (palacsintasütő-verseny, főzőverseny és közös étkezés, süteményverseny, csocsózás, sakkozás, kirakodóvásár, színpadi műsor, az iskolások fellépése, szomszédos falubeli néptáncscsoportok fellépése stb.) ebben az évben törökök és magyar vitézek lepték el a falut. Volt fegyver-

20 Némileg hasonló esetről ír Váradi Mónika *Solymár: az aranyfalú* című tanulmányában (Váradi 1997). Solymár esetében azonban a németiség kitelepítése csak részleges volt, ezért ma is domináns részét képezik a falu társadalmának és kultúrájának. Másfelől a Solymárra beköltözők nemcsak kulturális tőkével, hanem jelentős gazdasági tőkével is bírnak, ami nagyban befolyásolta a település fejlődését.

21 Csurgó Bernadett városi kiköltözőket vizsgáló kutatásai során azt találta, hogy gyakran éppen a beköltözők igyekeznek a helyi hagyományokat továbbvinni (Csurgó 2013). Ez Kisfaluban is így van, ugyanakkor ebben a folyamatban is kitűnően leképeződnek a versengő ideák.

22 2015-ben egy mindenki számára nyilvános alkalommal megtanította az érdeklődőknek a színes lakodalmi cifrakalács sütését.

bemutató, lányrablás és -szabadítás (ez utóbbi volt Huszár Péter feladata), törökös zene, török sátor, lovasbemutató, dobolás, előadás az ősi magyar zenéről és így tovább. Ez alkalommal a szokásos esti bál mellett úgynevezett örömmenélést is rendeztek a focipályán, sámándobokkal, kobozzal, tilinkóval. A falunapnak kifejezetten ellentmondásos lett a megítélése: míg korábban csak a helyiek és a beköltözők bizonyos elkülönülése volt megfigyelhető (így például a beköltözők inkább a táncházat választották a helyiek által preferált elektronikus-zenés bál helyett), addig itt további frakciók alakultak. Ezenbelül az egyik lényegesebb véleménykülönbség éppen a német–magyar örökség mentén fogalmazódott meg, azaz: minek ide török és törökverő, miért nem a falu legmarkánsabb öröksége, a német örökség jelenik meg inkább a falunapon?²³ De akadtak olyan hangok, vélemények is, amelyek szerint túl sok lett az idegen a falunapon, és jobb lenne, ha a falunap csak a helyieké lenne.

A városból faluba költöző középosztálybeliek a lokális identitás megteremtésében a paraszti hagyományok mellett általában a vallásra is támaszkodnak (lásd például Csurgó–Szatmári 2014). A helyi németiség református volt, a beköltözők között számottevő a vallásgyakorló reformátusok száma, és láttuk, hogy a beköltöző hullámokat elindító asszony maga is református lelkész volt. Az ő lokális identitásukban természetes módon kap(hat) helyet a helyi református múlthoz és így elvileg a német múlthoz való kötődés, ugyanakkor magyar identitásuk, a magyar kultúrához való kötődésük is kifejezetten erős. Változó, szituációfüggő, hogy ezek az identitás-elemek miként aktivizálódnak, és kiket kapcsolnak össze.²⁴

Bizonyos értelemben a múlthoz kötődik a Települési Értéktárba bekerült helyi, régi gyümölcsfajták védelme is. A faluban működő gyümölcsészcsoporthoz fontosnak tartja a tájfajta gyümölcsök megőrzését és továbbörökítését. Az ellenálló fajták felhasználásának (mind a gyümölcsfáknak, mind a terményeknek) fontos szerepet szánnak az önellátásban és a megélhetésben egyaránt, tehát – szerintük és a hasonlóan gondolkodók szerint – a település egyik, saját, megélőztető értékeire alapozó fejlesztési lehetősége lehetne. Ennek érdekében és keretében az ezzel foglalkozók oltóvesszőt szedtek a gyakran nagyon öreg, kivágásra ítélt fákról, így őrizve meg őket az utókornak. Illetve igyekeztek meggyőzni a tulajdonosokat, hogy ne vágják ki a még termő, egészséges, csak éppen idős, vagy útban lévő fákat. Ez a kérés időnként értelmetlenséget, máskor kifejezetten ellenséges hozzáállást váltott ki, a tájfajta gyümölcsök megőrzését pedig többen csak egy újabb hóbortnak tekintik.

A múlt tehát kifejezetten fontos erőforrás, feltalálása fontos, és a közös múlt megalkotása körüli vita a fejlesztés körüli vitákban is megnyilvánul.

23 A vita a német versus magyar kérdésen túl a *ki van itthon* kérdéséig is elmege, ami azért is különösen érdekes, mert ezt a vitát általában beköltözők vívják – pontosabban az ő hangjuk hallatszik. Ebben a folyamatban az itthon levés egy szélesebb identitás, a nemzeti identitás felől értelmeződik, és határozza meg az egyének lokális identitását.

24 A falu 2015 őszén saját, új református lelkészt kapott, aki családjával együtt itt is él, és aktív gyülekezet-fejlesztésbe fogott. Tevékenységének hatásáról egyelőre korai lenne nyilatkozni, de mindenképpen érdemes lesz megvizsgálni jelen tanulmány kérdéseinek szempontjából is.

Hogy hol vannak ebben a helyiek? Leginkább sehol – és ez örök sérelme és témája a beköltözőknek: a helyiek nem járnak el a jövőtervező workshopokra, a rendezvényekre, elhatárolódnak a közösségi tevékenységektől, nem aktívak és így tovább.²⁵

Míg a városiak vidékidillijének általában fontos eleme a barátságos és nyíltszívű vidéki ember, az itt élő beköltözők egy részének ez az elképzelése – ha volt egyáltalán – módosult.²⁶ Az itt lakó falusiak életmódja nem igazán felel meg a faluról alkotott elvárásoknak: míg a beköltözők közösségi életre vágnak, és a település természeti értékei, nyugalma, békéje, lassúsága és/vagy a paraszti életmód vonzza őket, addig a helyi lakosok éppen ellenkező irányban, a városiasodás felé haladnának:

„Azt tapasztalom, hogy sokan, akik ideszülettek, úgy érzik, hogy ide vannak ítélve, és nem tudnak ebből kilépni. Ezért ők ezt nem szeretik, ezt a helyzetet, és nem értik, hogy mi az, amit mi pedig szeretünk és választunk, és így élünk, ahogy ők nem szeretnek élni.” (H. I. 2009)

Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a városiak, a városból ideköltözötték úgy gondolják, hogy ők a faluba költözéssel automatikusan paraszttá, falusivá, vidékivé válnának.

„Mi falun élő városiak vagyunk.” – mondta egy interjúban az egyik férfi, majd így folytatta: – „Nem tudjuk levetkőzni bizonyos városi kulturális szokásrendünket. Ez a hajnali kelés a városi meg különösen az értelmiségi léttel teljesen szembemegy. Ehhez az kell, hogy akkor este kilenckor végezz. Nincs tévé, nincs telefon, nincs levélírás, nincs olvasás, hanem szundi, és amikor rikkant a kakas, akkor lehet menni kaszálni. Ez egy más típusú ritmus.” (H. P. 2014).

A felesége pedig hozzátette:

„Én is úgy élem meg, hogy a földdel való közeli foglalkozás, hogy látom, hogy hogyan érik be, milyen folyamatok vannak, meg folyamatos közelségben lenni a földhöz, ez egy kerekesebb élet, tehát sokkal egészségesebb az ember élete. De ha csak ezt csinálom, az sem adja nekem a kerekességet. Nekem emellett muszáj olyan szellemi dolgokat csinálni, ami más.” (H. K. 2014.)

25 A helyi származású polgármesterasszony, ha ideje engedte, eljárt ezekre a rendezvényekre – hivatalból is, és azért is, mert a falu jövője őt is komolyan aggasztja, a beköltözőkben pedig partnert lát e kérdés megoldásában.

26 A vidékiekről, a parasztságról való gondolkodás egyik eleme a hagyományos és a modern közötti ellenállás képzete. A modernizáció ebben az elgondolásban veszélyezteti a hagyományost, és e harcnak kétféle kimenetele lehet: 1. a modernizáció legyőzi a hagyományost, az eltűnik, 2. a hagyományos sikerrel ellenáll a modernizációnak, és változatlan marad (lásd Lajos 2011, 2012). Kisfalu esetében az első értelmezés érvényes, az ideérkező városi beköltözők már a hagyományos paraszti kultúrát régen „elveszített” társadalommal találkoztak, amelynek tagjai a modernizáció további jótéteményei után vágyakoznak.

Visszatérve a helyi-beköltöző ellentétre: ez minden egyes beszélgetésben előkerült mint alapvető probléma és a falu előrelépésének egyik akadály. A kistaluk tisztaban vannak – a szakirodalomban is hangsúlyos – ténnyel, miszerint: „a helyi kulturális közösségekben való részvétel és a kulturális örökség közösségi ápolása a helyi társadalmi integráció szempontjából is jelentős” (Csurgó–Szatmári 2014: 48). Éppen ezért sokan (nemcsak beköltözők, hanem a polgármester is, és más helyiek is) fájlják, hogy a helyi lakosok jelentős része inaktív. Ugyanakkor a beköltözők hangja sem homogén ezen a téren: míg egyesek a „közösségiség minden előtt” elvét vallva a helyiek bevonását egyfajta misszióknak tekintik (és rendre kudarc éri őket), addig mások egyáltalán nem látják a falu életét reménytelennek, megint mások pedig erőltetettnek érzik ezt a fajta törekvést. Van, aki (és éppen egy beköltöző) feltette a kérdést, hogy „*az, aki egyszerűen csak itt él, itt műveli a kertjét, itt járnak iskolába a gyerekei stb. miért nem elég jó kistaluk, miért csak az számít igazi, jó kistaluknak, aki minden rendezvényen ott van.*” (B.T. 2015). Nem állíthatók fel mintázatok, tendenciák annak mentén sem, hogy ki mióta lakik itt: a régebbi, az 1990-es évek óta itt élő beköltözők között ugyanúgy találunk harcos közösség-szervezőt és mérsékeltabb attitűddel bírót, mint az újabbak között.

De az elmondható, hogy a városból kiköltözők hatására láthatóan itt is „átalakulnak a mindennapi társadalmi együttélés szabályai, és két egymással ellentétes társadalmi-kulturális folyamat, a városiasodás és a retradicionizáció verseng egymással, változásokat és konfliktusokat eredményezve a helyi társadalmi-gazdasági-kulturális életben” (Csurgó 2013: 15). A legújabb beköltözőkkel, az új értelmező elit megjelenésével (lásd Szijártó 2008: 207) pedig újabb versengő koncepciók bukkannak fel a falu fejlesztési törekvéseiben és lokális identitásának formálásában is. A folyamat lezáratlan, jelenleg is zajlik. Zárzó helyett álljon itt egy olyan fiatal nő véleménye, aki a helyi-beköltöző relációt tekintve határhelyzetben van: családja, nagyszülei innen származnak, ő maga Budapesten született, és gyermekkorában költözött vissza a szüleivel Kisfaluba.

„Mindenki, aki idejön, meg akarja változtatni a falut, pedig mehetnének a dolgok egymás mellett, élhetnének egymás mellett. Például, aki eddig így kertészkedett, az ezután is így, aki meg újat hoz, az csinálja úgy.” (V.Á., 2014).

Majd úgy folytatta, hogy valószínűleg, ahogyan eddig is, úgy most is lecsengenek majd ezek a folyamatok, és minden megy tovább a maga útján.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány egy vidéki aprófalú életében vizsgálta meg a migráció és a fejlesztési törekvések kapcsolatát. Azt láttuk, hogy jellemzően a beköltözők azok, akik aktívan részt vesznek a gazdasági, kulturális és közösségfejlesztő törekvésekben. Ugyanakkor azt is fontos hangsúlyozni, hogy nem állítható fel a beköltöző – aktív és helyi – inaktív reláció, a kép ennél sokkal finomabb megkülönböztetéseket igényel.

A településen vannak, akik exogén forrásokra támaszkodva képzelik el a falu jövőjét, akár külső cégeket hívnának be, hogy azok munkahelyet és ezzel jobb életfeltételeket biztosítsanak a

helyieknek. Dominánsabbak azonban az endogén jellegű fejlesztési elképzelések, amelyek kitűnően illeszkednek Ray kultúra-gazdaság modelljébe, azaz: olyan jellegű gazdasági tevékenységen alapuló fejlődést képzelnek el, amely leginkább a helyi emberi és fizikai erőforrásokra épít (lásd Ray 1998). A kultúra-gazdaság Ray által meghatározott négyféle működési módja közül (lásd Ray 1998, magyarul összefoglalja Csurgó–Szatmári 2014) mindegyiknek találunk támogatót a kislelkiak között. Vannak, akik egy jól megtalált, a településre jellemző szimbólum vagy imázs felmutatásában és termékként vagy reklámeszközként való működtetésében látja a jövőt. Mások viszont sokkal nagyobb szerepet tulajdonítanak a helyi kulturális örökség integrációra gyakorolt hatásának,²⁷ és a gazdasági és kulturális erőforrásokon alapuló fejlesztést befelé, a helyi közösség felé irányítanak.

A jövőtervező események egyik kulcskérdése volt, hogy szüksége van-e a falunak egy vele könnyen azonosítható szimbólumra, és ha igen, mi legyen az, és miként, mire használják. Ez nem csak azért nehéz, mert ma már igen bajos valami újat és valóban figyelemfelkeltőt feltalálni és felmutatni, hanem azért is, mert Kisfaluban többféle helyi, specifikus kulturális rendszer jelkészlete is felmerült lehetőségként, melyek versengése rányomja bélyegét az imázsteremtés folyamatára. Az itt élők sokfélesége, az, hogy sokfelől érkeztek és nincs egy közösen elfogadott, mindenki által generációkon át megélt múlt és hagyomány, megnehezíti a közös koncepciók kialakítását. Így válik hivatkozás, mérlegelés vagy éppen vita tárgyává a német múlt, a magyar múlt, a falu polgárosult virágkora, a vallás vagy akár a természeti környezet mint örökség. Az, hogy esetleg egy-egy koncepció dominánsabbnak tűnik, természetesen nem jelenti azt, hogy mindenki elfogadja. Tapasztalatom szerint nagyban függ az egyes emberek és csoportok kapacitásától, idejétől és energiájától is, hogy aktuálisan éppen melyik irányvonal mutatkozik erősnek. Speciális helyzetet jelent ebben a szellemi közmunkások szerepe, akik pozíciójuknál fogva (ők szervezik a falu nagyobb eseményeit, ünnepeit) jobban meg tudják jeleníteni saját elképzeléseiket. Hosszú ideje tartó kutatásom során jómagam is szemtanúja lehettem a különböző ideológiák és elképzelések feltűnésének, jelenlétük megerősödésének, majd visszahúzódásának. Ugyanakkor azt is láttam, hogy számosan vannak, akik felismerték: éppen a sokszínűség lehet településük vonzereje, imázsuk fő eleme.

FELHASZNÁLT IRODALOM

CSIZMADY Adrienne–CSURGÓ Bernadett

2012 A városból vidékre költözők beilleszkedési stratégiái. In: KOVÁCH Imre–DUPCSIK Csaba–P. TÓTH Tamás–TAKÁCS Judit (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó, Budapest, 149–166.

²⁷ Ahogyan azt például Hajdúhadházon találták Csurgó Bernadett és munkatársai (lásd Csurgó–Szatmári 2014).

CSURGÓ Bernadett

2007 Vidékimázsok a magyar társadalomban In: KOVÁCH Imre (szerk.): *Vidékiek és városiak. A tudás-és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. L'Harmattan-MTA PTI, Budapest, 45–66.

2013 *Vidéken lakni és vidéken élni. A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék*. MTA TK Szociológia Intézet–Argumentum, Budapest

2014 A vidék nosztalgája. Kulturális örökség, turizmus- és közösség-szervezés három észak-alföldi kistérségben. *Socio.hu* 2014/2.

CSURGÓ Bernadett–SZATMÁRI Anita

2014 A lokális identitás szerepe a helyi közösségfejlesztésben: Hajdúdorog és Hajdúhadház esete. *METSZETEK*. 2014/3. 33–51.

http://metszetek.unideb.hu/files/201403_03_csurgo_szatmari_0.pdf (letöltve 2016. május 14-én)

CSURGÓ Bernadett–MEGYESI Boldizsár

2015 Local Food Production and Local Identity: Interdependency of Development Tools and Results. *Socio.hu* 2015/3. <http://www.socio.hu/en/special-issue-2015-food> (letöltve 2016. május 14-én)

FARKAS Judit

2009 „Meghalt Gyűrűfű – éljen Gyűrűfű.” Egy jelképpé vált falu-történet (újra)hasznosítása. *Tabula*, 2009/1. 75–94.

2016 ‘Where is the Large Garden that Awaits Me?’ Critique Through Spatial Practice in a Hungarian Ecological Community. *socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, megjelenés alatt.

FEJŐS Zoltán–SZIJÁRTÓ Zsolt (szerk.)

2002 Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli-medencéből. Néprajzi Múzeum, Tabula-könyvek 4., Budapest.

G. FEKETE Éva

2013 Az aprófalvak gazdasági megújulásának lehetőségei. In: KOVÁCS Katalin–VÁRADI Monika Mária (szerk.): *Hátrányban, vidéken*. Argumentum Kiadó, Budapest, 352–363.

GLÓZER Rita

2013 Vidékfejlesztők – életutak egy aprófalvas térség nonprofit világában In: KOVÁCS Katalin–VÁRADI Mónika Mária (szerk.): *Hátrányban, vidéken*. Argumentum Kiadó, Budapest, 364–384.

HALFACREE, Keith

2001 Going ‘back-to-the-Land’ Again: Extending the Scope of Counterurbanisation. *Space, Populations, Societes* 1–2, 161–170.

2003a A Place for ‘Nature’?: New Radicalism’s Rural Contribution. In Rural Geography Research Group/Commission de Géographie Rurale (Eds.) *Innovations in Rural Areas*, CERAMAC 22, Clermont-Ferrand: Presses Universitaires Blaise Pascal, 51–65.

2003b Landscapes of Rurality: Rural Others=Other Rurals. In I. Roberston & P. Richards (eds) *Studying Cultural Landscapes*, London: Arnold, 141–69.

2006 From Dropping out to Leading on? British Counter-Cultural back-to-the-Land in a Changing Rurality. *Progress in Human Geography* 3, 309–336.

2007 Trial by Space for a “Radical Rural”: Introducing Alternative Localities, Representations and Lives. *Journal of Rural Studies*, 2, 125–141. <http://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2006.10.002>. (letöltve 2016. május 14-én)

JÁROSI Katalin

2007 Rezinenciaturizmus, élmény- és jóléti migráció. In: Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum, PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest, 186–202.

KOVÁCS Katalin–VÁRADI Mónika Mária (szerk.)

2013 *Hátrányban, vidéken*. Argumentum Kiadó, Budapest.

LAJOS Veronika

2011 *Modernizációs stratégiák és hagyományos kötődések. A társadalmi átmenet szimbolikus határhelyezetei egy moldvai csángó közösségben – egy lujzikalagori asszony példája*. Doktori disszertáció. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/103477> (letöltve 2016. május 14-én)

2012 Alkalmazott antropológia a moldvai csángóknál? Kísérlet elmélet és gyakorlat viszonyának újraértelmezésére. *Erdélyi Múzeum* 176–193.

LOWE, Philip–MURDOCH, Jonathan–WARD, Neil

1995 Networks in Rural Development: beyond Exogenous and Endogenous Models. In: van der PLOEG, J. D.–DIJK, G. van (eds.): *Beyond Modernization: the Impact of Endogenous Rural Development*. Van Dorcum, Assen, 87–106.

MEGYESI Boldizsár

2007 A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. In: KOVÁCH Imre (szerk.): *Vidékiek és városiak. A tudás-és imázshasználta hatásai a vidéki Magyarországon*. L'Harmattan-MTA PTI, Budapest, 27–44.

PLOEG, Jan Douwe van der–RENTING, Henk

2000 Impact and Potential: a Comparative Review of European Rural Development Practices. *Sociologia Ruralis*, Vol. 40. No. 4. 529–543.

PUSZTAI Bertalan (szerk.)

2003 Megalkotott hagyományok és falusi turizmus/Invented Traditions and Village Tourism: A pusztamérgesi eset/The Pusztamérges Case. JATEPress Kiadó, Szeged.

PUSZTAI Bertalan

2007a Autentikusság, rivalizálás, „márkázás”: Megalkotott hagyományok használata a turizmusban. In: Wilhelm Gábor (szerk.): *Hagyomány és eredetiség*. Tabula Könyvek 8. Néprajzi Múzeum, Budapest, 226–239.

PUSZTAI Bertalan–NEILL, Martin (szerk.)

2007b Fesztiválok, turizmus és helyi identitás. Halászléfőzés Baján – Feasts, Tourism and Local Identity. Fish Soup Cooking in Baja, Hungary. University of Edinburgh, Edinburgh.

RAY, Christopher

1998 Culture, Intellectual Property and Territorial Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 1, 3–20.

SZIJÁRTÓ Zsolt

2008 *A hely hatalma: lokális szcénák – globális folyamatok*. Gondolat, Budapest.

VÁRADI Mónika Mária (szerk.)

2008 *Kistelepülések lépéskényszerben*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 2008.

VÁRADI Mónika Mária

1997 Solymár: az aranyfalu. *Tér és Társadalom* 11. év. 1997/4, 45–68.

2013 Megélhetés és támogató kapcsolatok – az aprófalusi szegénység arcai. Esettanulmány 2008-ból. In: KOVÁCS Katalin–VÁRADI Mónika Mária (szerk.): *Hátrányban, vidéken*. Argumentum Kiadó, Budapest, 106–131.

VELKI Júlia

2003 A kistalpai Hotel Korona Szálloda közösségszervező szerepe a falu modernizációs törekvéseinek tükrében. Szakdolgozat, ELTE Néprajz Tanszék, Budapest.

VIRÁG Tünde

2007 Migrációs folyamatok az aprófalvakban. In KOVÁCS Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum, PTE–BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest, 134–146.

2015 Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2015. január 1.

https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2015.pdf (letöltve 2016. május 14-én)

Online források:

<http://www.hungarikum.hu/>

<http://www.nmi.hu/hu/Hirek/Elindult-a-Pajtaszinhaz-mintaprogram>